

ISTORIE ȘI MEMORIE. O ABORDARE PSIHOLOGICĂ

Ticu Constantin

Moto: *Orice știință, în cele din urmă, este un fel de mitologie.*
(B. M. Ross, 1991, p. 169)

Prezentul articol nu este redactat de pe poziția unui istoric, ci de pe aceea a unui psiholog interesat de studierea memoriei. În prima parte a articolului vom analiza câteva dintre “punctele de întâlnire” dintre cele două discipline – istoria și psihologia – cu accent pe datele memoriei. În a doua parte vom prezenta modul în care este înțeleasă memoria din punct de vedere psihologic și care este locul informațiilor de tip social și istoric în memoria individuală. În treia parte a studiului vom realiza o analiză a modului în care sunt percepute și evaluate evenimente și personaje istorice aparținând de diferite perioade istorice, acesta din perspectiva cetățeanului obișnuit (“simțul comun”) și nu din cea a istoricilor. O primă investigație se referă la percepțiile românilor despre cele mai importante evenimente din existența României, din ultimii 100 de ani, din ultimii 20 de ani și din ultimii 10 ani. Un al doilea studiu reprezintă o analiză a datelor privind modul în care românii evocă și evaluează cele mai importante personalități din istoria modernă (personalități care au făcut cel mai mult bine sau cel mai mult rău României).

1. Istoria și psihologia. Similitudini și diferențe în analiza memoriei

Funcțiile arhivatorii ale memoriei au fost pentru prima dată accentuate în lucrările biografice și istorice, intima asociere dintre *memorie* și *povestire* apărând din dorința de a folosi trecutul pentru a instrui prezentele și viitoarele generații. Conștientizând posibilitatea de eroare în memorie, biografii și istoricii au făcut eforturi de a autentifica și verifica amintirile prin variate metode (documente, coroborarea mărturiilor contemporanilor etc.), departajând atât *istoria*, cât și *biografia de legendă și folclor*. Biografii și istoricii nu au fost interesați de reamintirea în sine (*per se*) de care se vor ocupa mai târziu psihologii și psihosociologii, ci de conținutul și semnificația datelor memoriei istorice. În schimb, psihologii au abordat trecutul dintr-o perspectivă individuală, centrându-se pe acuratețea amintirilor, semnificațiilor personale acordate amintirilor autobiografice și pe aspectele patologice ale memoriei.

Majoritatea psihologilor sunt de acord că memoria noastră individuală este departe de a fi infailibilă, că, odată cu trecerea timpului, uităm multe detalii ale evenimentelor sau chiar evenimentele la care am participat, că putem să integrăm informații false în amintirile noastre și să le relatăm cu convingerea că sunt autentice. De la primele cercetări cu privire la impactul schemelor și al interferenței retroactive în

memorie, până la cele mai recente investigații asupra efectului “inducerii în eroare” și al “monitorizării sursei”, datele converg spre concluzia că amintirile se pot schimbe ușor, că memoria umană este susceptibilă de eroare. Memoria umană nu păstrează “fotografic” toate aspectele realității, așa cum au fost ele trăite, ci este un proces reconstructivist, amintirile evocate nefiind o “aducere la suprafață” a detaliilor evenimentului original, ci o regăsire a diferitelor detalii și o reconstruire a “imaginii” evenimentului original din aceste detalii disparate.

În mod similar, în relatările istorice, unde ne așteptăm să fie mult mai multă acuratețe, pot apărea distorsiuni ale informațiilor despre trecut. Acestea pot apărea consecutiv uitării faptelor sau a detaliilor datorită relatării retroactive a evenimentelor de către cronicari, la o distanță mare de evenimentele originale. În plus, pot apărea erori datorate interpretării greșite a “pieselor” disparate de informație istorică sau erori date de intențiile și subiectivitatea naratorului sau a istoricului modern care încearcă să descrie un eveniment trecut.

Într-o analiză deosebit de interesantă, B. Memoria Ross (1991, p. 161) argumentează că atât istoria personală (memoria autobiografică) cât și istoria profesională (istoria reală) se bazează pe “re-amintire”, cu toate distorsiunile pe care le poate aduce acesta. Și în recuperarea amintirilor persoanele și în recuperarea celor istorice există o permanență pendularea între trecut și prezent. Istoricul, ca și psihologul, pornește de la cunoștințele sau credințele lui actuale, recente, folosindu-le pentru interpretarea și integrarea unor informații trecute care, de multe ori, nu au nici o legătură cu imaginea actuală asupra realității. Alegerea tematicii (ce este și ce nu este clar pentru terapeut sau pentru istoric în momentul prezent) și interpretarea informațiilor referitoare la trecut se face din perspectiva informațiilor sau teoriilor prezente, raportarea la trecut având loc din perspectiva prezentului.

La fel ca și psihologii, istoricii greșesc frecvent prin suprasimplificarea motivațiilor actorilor participanți la un eveniment și supraestimarea cantității de evenimente pregătitoare a evenimentului principal, susține autorul mai sus menționat. În plus, psihoterapeuții pretind că amintirile personale trebuie neapărat să se potrivească cu un cadru general (intuit sau dedus de psiholog) sau unor *pattern*-uri comportamentale utile scopului terapeutic. La fel și istoricii se străduiesc să integreze noile descoperiri în cadrele teoretice sau concepțiile istorice deja definite. În acest caz, cea mai dificilă problemă este cea a selectării esențialului dintre o multitudine de fapte indefinite, aceasta în condițiile în care, la fel ca în științele naturale, criteriul adevărului se schimbă de-a lungul timpului. Mai mult, la fel ca în cazul evenimentelor traumatice, situație în care pot apărea amintiri vii, deosebit de clare dar și false amintiri, în relatările istorice a unor evenimente încărcate de dramatism pot apărea distorsiuni, unele fapte fiind complet ignorate/uite în timp ce altele pot fi evocate cu o mare acuratețe.

Dintr-o altă perspectivă, familiaritatea unor situații trecute face ca acestea să fie mai puțin vizibile și greu de recuperat în evocarea personală sau istorică. Evenimentele și faptele vieții cotidiene, făcând parte din fundalul existenței noastre, sunt deseori ignorate și frecvent uitate, fără să mai lase nici o urmă. La fel se întâmplă și în reconstruirea istorică, unde momentele de ruptură, de contrast, distorsiunile evoluțiilor sociale sunt cele despre care există mărturii consistente, evenimentele “normale”, evoluțiile lente fiind ignorate. În acest sens, M. Halbwachs (*apud* B. Ross, 1991, p. 152) analizează ideea contrastului dintre memoria colectivă a grupului, care favorizează asemănarea, și istorie, care subliniază diferențele. Istoria este o relatare a schimbărilor, susține Halbwachs, și este mai puțin interesată de acele intervale în care au avut loc

puține schimbări. Datorită acestei tendințe, istoria este discontinuă, accentele și conținuturile sale se referă la schimbări, putând fi detectate chiar și cele mici. În contrast, în timp ce istoricii văd evenimentele din afară, în memoria colectivă grupul vede evenimentele din interior pe o durată de timp de regulă mai mică decât lungimea unei vieți umane.

Pe de altă parte, este nevoie de o anumită distanță în timp pentru ca un eveniment să capete o semnificație istorică, în funcție de consecințele lui pe termen lung, de schimbările pe care acesta le-a provocat în viața unui individ sau al unei națiuni. Într-o serie de studii interesante, J. W. Pannebaker și B. L. Banasik (1997), analizând o serie de evenimente marcante din istoria SUA (asasinarea lui J. F. Kennedy sau a lui M. Luther King, războiul din Vietnam etc.), ajung la concluzia că, de regulă, este nevoie de un interval de cca. 25 de ani pentru ridicarea unor monumente de comemorare a unor evenimente dramatice. Altfel spus, o serie de evenimente cu o mare încărcătură dramatică ajung să fie acceptate ca evenimente istorice în conștiința națională și să fie celebrate ca atare, abia după un interval de zeci de ani. Cercetătorii menționați găsesc efecte similare analizând cele mai populare filme din istoria filmografiei americane, majoritatea filmelor de succes fiind cele care se referă la perioade din trecut situate în urmă cu 20 și 25 de ani de la momentul realizării lor.

Autorii invocă trei ipoteze explicative pentru acest fenomen. O ipoteză este cea a *perioadei critice*, definind predispoziția individului uman matur de a percepe ca fiind cele mai frecvente și cele mai semnificative evenimentele trăite de el în intervalul de vârstă 15-25 de ani). Cea de a doua ipoteză, a *resurselor generaționale*, este inspirată din concepția formulată de Mannheim asupra “unităților generaționale”. Ideea principală a acestei concepții este că o “unitate generațională” (generație definită în sensul larg ca indivizi de vârste apropiate trăind același timp istoric), având un set de valori și percepții dominante asupra istoriei și vieții, ajungând la maturitate economică (între 45 și 55 de ani), alocă resurse pentru afirmarea valorilor și percepțiilor comune. Acesta a făcut ca generația care a militat împotriva războiului din Vietnam sau a participat la acesta să fie cea care, după 20 de ani, a luat decizia și a participat financiar la ridicarea unui monument de comemorare a victimelor acestui război. Cea de a treia ipoteză – ipoteza *distanței psihologice* – completează cadrul explicativ. J.W. Pannebaker și B.L. Banasik cred că, similar tendinței individuale de a se distanța de un eveniment traumatic imediat după trăirea lui, pusă un fața unui eveniment social dramatic, reacția unei colectivități este de a evita marcarea lui publică, de a considera idee comemorării lui ca o problemă delicată sau nepotrivită. Odată cu trecerea timpului, evenimentul căpătând un caracter de fapt istoric, are loc marcarea lui istorică, dându-i acestuia semnificația pe care o merita. În România, evenimentele din decembrie 1989 au marcat o schimbare importată în istoria națională, acest moment fiind evaluat în conștiința românilor ca un eveniment istoric decisiv. În schimb, alte momente din evoluția României de după 1989 pot fi analizate din perspectiva acestei nevoi de distanțare și de re-evaluare. Din perspectiva teoriei prezentate mai sus, despre nomenclatura comunismului românesc, Securitate și informatori se va discuta deschis abia peste 10-15 ani.

Legat parțial de cele prezentate mai sus, dar cu referire la evenimente care au avut loc la o distanță mare în trecutul istoric, o altă idee importantă este cea subliniată de Bloch, într-o scurtă lucrare publicată postum – “The Historian’s Craft” (1953): imposibilitatea de a ști exact care a fost semnificația și implicațiile exacte ale unui eveniment istoric, la momentul în care el a avut loc. Centrul atenției unei societăți se schimbă de-a

lungul timpului, prezentul este deseori contaminant ideologic (“învingătorii scriu istoria”) făcând interpretarea trecutului deosebit de dificilă. În plus, istoricii trebuie să “potrivească” noile fapte obținute la teoriile istorice curente. Inevitabil aceasta conduce pe fiecare istoric la încercarea de a înțelege trecutul pornind de la perspectiva prezentului.

Un alt aspect interesant subliniat de Bloch este faptul că nu numai oamenii și teoriile dar și tendințele metodologice s-au schimbat de-a lungul timpului, atât în studiul istoriei cât și în cel al memoriei. De-a lungul veacurilor, istoria s-a bazat pe mărturiile contemporanilor unor evenimente. Odată cu secolul XX, noua orientare a fost aceea de a pune accent pe probele indirecte și nu numai pe mărturiile rămase de la contemporanii sau urmașii unor evenimente. În fine, pentru istoricii moderni, doctrina “intenției originale” – o analiză a intențiilor autorilor unui fapt istoric și a semnificației sale la momentul istoric respectiv – este singura care afirmă că istoria poate degaja semnificația

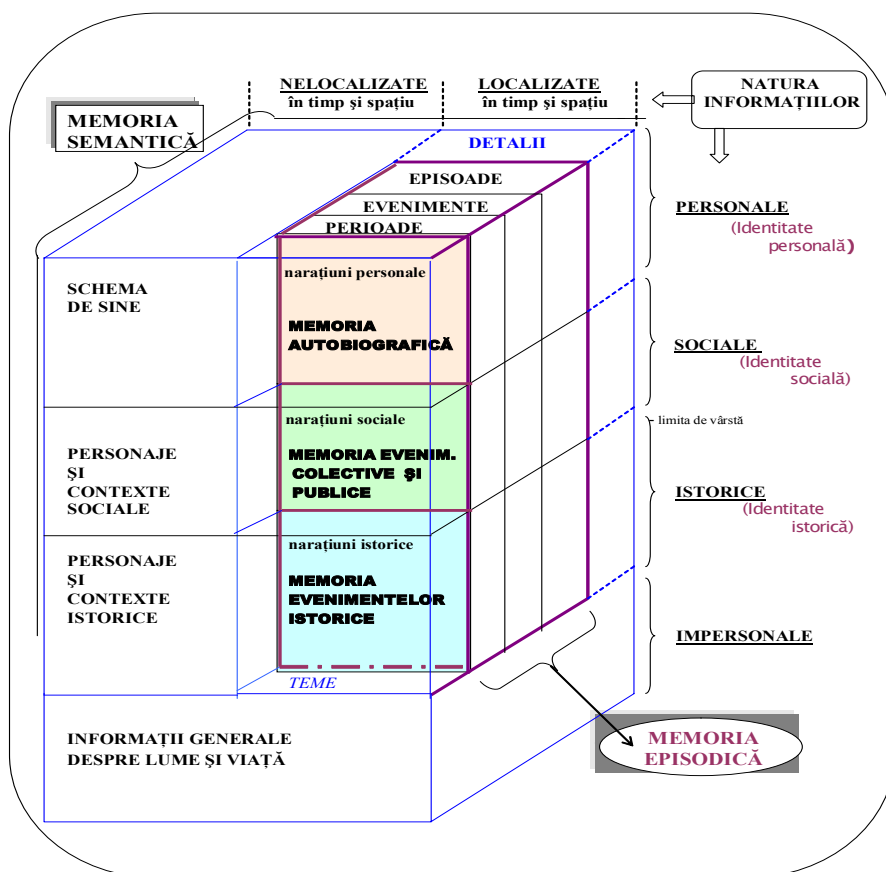

Figura 1. Memoria explicită – model general

reală a evenimentelor și nu pe cea construită pe baza informațiilor prezentului. La fel, în psihologie, schimbarea metodologică pe care a propus-o Freud semnifică tocmai apelul la evidențe indirecte chiar în dauna “mărturiilor indirecte ale pacienților” (de exemplu,

negarea și rezistențele). În mod similar cu societatea care schimbă focalizarea atenției, în dezvoltarea individuală evenimentele autobiografice pot căpăta noi și largi semnificații mai târziu prin “diferențiere” (S. Freud) sau prin “maturizarea structurilor cognitive” (J. Piaget).

Însă, pe lângă numeroase similarități, în analiza faptelor trecutului și a semnificațiilor acestora, punctul central al celor două discipline diferă: psihologii sunt centrați asupra distorsiunilor atenției și memoriei, în timp ce istoricii pe înțelegerea semnificației evenimentelor și nu pe reprezentarea lor concretă.

2. Informații istorice, sociale și autobiografice

Pentru a putea realiza o punte între cele două discipline cred că este necesar să ne explicăm conceptele pe care le folosim. În acest paragraf ne propunem să definim, din perspectiva psihologiei, termenii de memorie, memorie episodică, memorie autobiografică, memorie socială și memorie istorică. Ca să fim mai exacti, ne vom referi la informațiile deținute de un individ, informații stocate la nivel cerebral, informații referitoare la întâmplări, momente ale propriei vieți (memoria autobiografică), informații referitoare la evenimente semnificative din societate, din lumea socială în care trăiește individul (memoria socială) sau informații referitoare la trecutul grupului sau națiunii din care face parte (memoria istorică).

2.1. Distincția episodic – semantic în memorie

Referindu-se la memoria individului uman, pentru conținutul memoriei explicite¹ E. Tulving propune (în 1972²) o distincție, devenită clasică, între *memoria episodică* și *memoria semantică*. După Tulving, *memoria episodică* conține experiențele specifice din trecut, situate într-un loc definit în timp și spațiu, deci asociate cu anumite contexte spațio-temporale. *Memoria semantică* este reprezentată de cunoștințele generale, conceptuale, despre lume și este organizată în termeni de *rețea*, *categorii*, *scheme*, *scenarii sau sisteme*.

De exemplu, informațiile despre prima zi de școală, un accident de mașină, o aniversare sau momentul descoperirii unei teme interesante, cum este cea a memoriei autobiografice, toate fac parte din *memoria episodică*, având o localizare temporală și spațială destul de clară. În schimb, informații referitoare la structura benzenului, autorul poeziei *Luceafărul*, modul de împărțire a anului în perioade ca lunile, săptămânile și zilele, regulile de circulație toate aparțin *memoriei semantice*, acestea fiind organizate în structuri de cunoștințe (scheme), pentru fiecare dintre aceste informații fiind destul de dificil de a găsi momentul în care au fost stocate în memorie și contextul general în care s-a realizat aceasta.

Psihologii cognitiști susțin ideea că, din punct de vedere cognitiv, cele două sisteme mnezice diferă prin *modul de organizare* a informațiilor și prin *modul de re-activare sau procesare* a acestor informații. În timp ce cunoștințele din memoria episodică ar fi organizate, în principal, după principii cronologice, cele din memoria semantică ar fi grupate în scheme și rețele semantice, după principii asociative. Mai mult,

¹ Analiștii memoriei umane acceptă faptul că, în cadrul memoriei de lungă durată, din punctul de vedere al tipului de reprezentare a informației se deosebesc două sisteme mnezice: a) memoria non-declarativă (*implicită*); b) memoria declarativă (*explicită*).

² E. Tulving, *Episodic and Semantic Memory*, în *Organization of Memory*, New York, Academic Press, 1972.

cunoștințele din memoria episodică ar fi asociate cu reacții emoționale, putând chiar fi organizate în jurul unui “nod emoțional” (Freud, 1895, Bower, 1981), în timp ce cunoștințele semantice ar fi relativ neutre, lipsite de tonalitate afectivă. Nu trebuie uitat faptul că fiecare dintre aceste categorii de cunoștințe conține elemente din cadrul celeilalte categorii, că aparțin, ambele, sistemului de memorie explicită și, prin urmare, răspund și de principii de fixare și evocare similare sau comune (M. Miclea, 1999, p. 215).

Pentru memoria episodică conceptul descriptiv central este cel de *narațiune*. Memoria episodică este prin excelență *memoria narațiunilor* personale sau colective, narațiuni care dau un caracter specific informațiilor evocate în cadrul acesteia: a) organizare prin asociere/înlănțuire cronologică și b) localizare spațio-temporală a episoadelor narate.

2.2. Criterii pentru un model al structurii memoriei explicite

Ținând cont de datele prezentate mai sus, în încercarea de a realiza o distincție pertinentă între cele trei categorii de informații (autobiografice, sociale și istorice) am construit *un model al structurii memoriei explicite* care să țină cont de distincția episodic-semantic și, în același timp, să introducă distincții relevante în interiorului memoriei episodice. În acest scop am luat în calcul două dimensiuni: asocierea informațiilor cu contexte spațio-temporale specifice (informații localizate sau nelocalizate spațio-temporal) și caracterul informațiilor (informații cu relevanță personală, socială, istorică sau impersonală).

Conform acestui model, în funcție de criterii definite mai sus, putem defini două mari blocuri de memorie: *memoria semantică* și *memoria episodică*. Memoria episodică este cea care conține informațiile localizate spațio-temporal, adică informații despre momente, întâmplări sau evenimente care știm “când” și “unde” au avut loc. Memoria semantică conține totalitatea cunoștințelor generale despre lume sau viață, informații despre care nu putem spune că se referă la un episod anume, într-un loc definit și într-un interval temporal precis. În acest cadru, blocul memoriei episodice, în funcție de caracterul personal sau tangențial personal (social și istoric) al informațiilor, este compus din: informații referitoare la întâmplări, momente sau evenimente ale propriei vieți (memoria autobiografică), informații referitoare la evenimente sociale sau colective (memoria socială), evenimente referitoare la evenimente istorice (memoria istorică).

2.3. Informații autobiografice, sociale sau istorice

Nu vom insista asupra informațiilor de tip autobiografic, informații cu o relevanță personală maximă, asociate cu schema de sine (informațiile relevante despre noi înșine). În schimb, cu referire la memoria socială, dorim să facem câteva precizări.

În funcție de conținuturile sale, memoria socială face trimitere fie la memoria *evenimentelor publice*, adică la colecțiile de amintiri ale unei colectivități largi despre evenimente publice de notorietate națională sau internațională (amintiri formate predominant cu ajutorul informațiilor furnizate de mass-media), fie la memoria *evenimentelor colective*, adică la amintirile membrilor unei micro-colectivități sau ale unui grup restrâns despre “istoria” interacțiunilor sau evenimentelor sociale comune, informațiile în acest caz sedimentându-se ca rezultat al interacțiunilor sociale directe și al transmiterii orale.³ În primul caz, ne referim la evenimente de tipul “Demisia Premierului Radu Vasile”, “Mineriadele”, “Atacul terorist de la World Trade Center”, în

³ Detalii în articolul *Memoria socială: cadrul de definire și modele de analiză (I)* (Ticu Constantin), în “Revista de Psihologie Socială”, Nr. 7, 2001, Iași, Polirom.

timp ce în cel de al doilea caz, este vorba de evocările pe care le fac împreună foștii coleg de liceu sau “fiii satului” la întâlnirile de marcare a unui interval de ani de la despărțire. Atunci când este evocat un eveniment social (de exemplu “Ultima mine-riadă”), pe lângă firul narativ principal care formează memoria socială a evenimentului, sunt activate și evocate și informații semantice (context politic, personaje, declarații, zvonuri) care îmbracă firul narativ principal. Deși cele două categorii de informații (episodice și semantice) sunt deseori activate împreună, la nivelul memoriei sunt stocate separat, răspunzând de legi ale organizării și evocării diferite.

Una dintre dimensiunile nu prea evidente al acestui model (dimensiune aplicabilă numai informațiilor episodice), este cea a *participării* (directe sau indirecte) sau a *ne-participării* subiectului la desfășurarea evenimentului. Participarea directă a subiectului la un eveniment (în calitate de “actor”) face ca informațiile referitoare la acesta să fie alocate mai degrabă memoriei autobiografice, în timp ce participarea indirectă (în calitate de “martor”), prin intermediul narațiunilor altora sau al mass-media, face ca datele respective să fie alocate predominant memoriei sociale. Atunci când subiectul nu participă la un eveniment, nu îi este contemporan acestuia, informațiile referitoare la aceste evenimente aparțin memoriei istorice. La limită, pentru a stabili o graniță mult mai clară, putem preciza că aparțin *memoriei sociale* informațiile despre evenimentele sociale la care am fost contemporani, iar *memoriei istorice*, informațiile despre evenimentele la care nu am fost contemporani. Ca să fim și mai exacti, ne referim la faptul de a participa, direct sau indirect (prin relațiile mass-media sau ale altor persoane), la aceste evenimente, deci a avea vârsta cognitivă necesară pentru a recepta în timp real aceste evenimente. Informațiile care depășesc această limită aparțin deja istoriei.

Pornind de la această precizare, la nivel individual, memoria evenimentelor istorice conține informații despre evenimente, momente relevante istoric, evenimente care pot fi relatate sub formă narativă și la care subiectul nu a participat nici direct nici indirect. Similar celorlalte blocuri de memorie, atunci când oamenii relatează un eveniment istoric, pe lângă firul narativ principal, ei aduc în prim plan și alte detalii, aparținând memoriei semantice, pentru a da sens celei narate. Din punct de vedere psihologic și cu referire la memoria individuală, când vorbim de memoria evenimentelor istorice, facem apel la ceea ce cercetătorii ar numi “simțul comun” al percepției evenimentelor istorice, felul în care istoria, dincolo de descrierea ei academică, “obiectivă”, este percepută de către oamenii obișnuiți. Studiul empiric prezentat în partea a doua a articolului este realizat tocmai dintr-o astfel de perspectivă.

Modelul descriptiv al memoriei/informațiilor explicite prezentat mai sus nu este decât un model, un model care încearcă să organizeze, după anumite criterii, conținuturile memoriei și, prin acesta, de a înțelege mai bine mecanismele după care funcționează memoria. Acesta conduce implicit la ideea că diversele categorii de informații prezentate mai sus sunt “aproximative”, cu granițe vagi sau fluctuante, iar un anumit set de informații, în funcție de contextul de evocare, poate fi asociat unor categorii diferite (narațiuni personale sau colective, narațiuni publice sau istorice etc.) Acest model poate fi considerat o convenție (la fel cum perioada Evului Mediu și a Renașterii sunt stabilite printr-o convenție), care ne permite să definim și să înțelegem mai bine mecanismele de funcționare a memoriei umane.

În plus, acest model nu este un model static. În interiorul acestui model există o dinamică a informațiilor, numeroase transformări au loc permanent între informațiile declarative ale subiectului. Așa cum am subliniat mai sus, din blocul “*narațiuni sociale*”, pot avea loc transferuri de informații spre blocul “*narațiunii istorice*”, pe

măsură ce informațiile își pierd relevanța personală și capătă un caracter tot mai formal-istoric sub presiunea timpului și a relatărilor mass-media. Un exemplu în acest sens îl pot reprezenta informațiile legate de evenimentele din 1989, informații care, după trecerea anilor, consecutiv re-evocării lor în mass-media și structurării lor într-o variantă descriptivă unitară, formală, vor căpăta treptat caracterul unor informații istorice, chiar și pentru noi, participanți indirecti la aceste evenimente.

Pe de altă parte, există și o dinamică inversă, de exemplu evocarea unei secvențe autobiografice poate antrena activarea de informații semantice relevante. Aceasta face, de exemplu, ca subiectul, atunci când vorbește despre sine, să activeze informații din schema de sine, să realizeze scurte narațiuni despre evenimente colective ale grupului etnic din care face parte, pentru a argumenta aceste calități sau să evoce informații de tip istoric în același scop. Astfel, în viața de zi cu zi, informațiile din cadrul memoriei nu stau „așezate” într-un model anume, fiecare context de evocare activând informații aparținând unor clase diferite, modelul prezentat încercând să surprindă anumite regularități, principii de organizare și funcționare care, o dată identificate și conceptualizate, ne permit o mai bună înțelegere a modului de funcționare a memoriei.

2.4. Structura informațiilor episodice

În modelul prezentat facem referire la o caracteristică comună a informațiilor de tip episodic (autobiografice, sociale sau istorice): modul în care acestea sunt organizate în memorie în funcție de nivelul de generalitate. Astfel, la nivelul cel mai general, informațiile episodice sunt organizate în memoria umană sub formă de *teme* (marile orientări sau aspecte unificatoare ale informației în memorie). De exemplu, am putea defini tema „Demisii politice” pentru informațiile de tip istoric, tema „Mișcări sociale” pentru informațiile de tip social sau tema „Realizare profesională” pentru informațiile de tip autobiografic. În cadrul fiecăreia dintre aceste teme, pot exista mai multe *evenimente* (experiențe de viață, întâmplări care se întind pe perioade extinse), fiecare dintre aceste evenimente compus din mai multe *episoade* (momente, întâmplări unitare care nu mai pot fi descompuse organizate cronologic în cadrul evenimentelor), fiecare episod fiind descris de mai multe detalii (vizuale, auditive, tactil; detalii despre stări emoționale de moment, gânduri etc.). În tabelul 1 am exemplificat, pentru fiecare dintre cele trei tipuri de informații, posibile descrieri narative, în jurul cărora poate fi reconstruit un episod istoric, social sau autobiografic.

În structura informațiilor episodice regăsim „filonul narativ”, modul în care informația este organizată și regăsită pentru a fi evocată, pornind de la nivelul cel mai înalt de generalitate (organizarea tematică) și ajungând până la nivelul cel mai concret de detaliere. Organizarea informației pe nivele de generalitate și într-o formă cronologică, permițând relatarea sub formă narativă, este caracteristică memoriei episodice, oferind, la nivel individual, un numitor comun celor trei tipuri de memorie.

Recapitulând, dintr-o perspectivă psihologică, putem spune că la nivelul cortexului fiecărui individ, există stocate informații aparținând memoriei episodice, informații despre momente, întâmplări, evenimente cu localizare spațio-temporală (știm „unde” și „când” au avut loc). În calitate de componente ale memoriei episodice la nivelul cortexului fiecărui individ, există informații despre momente, întâmplări, evenimente semnificative ale vieții individuale (memoria autobiografică), informații despre momente, întâmplări importante ale contextului social în care a trăit acea persoană (memoria socială) și informații despre trecutul grupului etnic sau națiunii din care face parte acea persoană (memoria istorică). Aceste informații sunt redată sub formă de

narațiune, filonul narativ fiind cel care organizează informația și în jurul căruia se structurează informațiile cu caracter semantic care aduc un plus de informație și sens celor narate.

Tabelul 1

STRUCTURA	Memoria evenimentelor istorice	Memoria evenimentelor sociale	Memoria evenimentelor autobiografice
TEMA	Demisii politice	Mișcări sociale	Realizare profesională
PERIOADE	La sfârșitul celui de al doilea război mondial...	În perioada mandatului lui Petre Roman...	Când eram student în anul patru...
EVENIMENTE	Regele Mihai a fost forțat să demisioneze...	Minerii din Valea Jiului au venit în București...	Am susținut examenele de licență...
EPISOADE	Reprezentanții noii puteri au intrat în biroul regelui...	În Piața Universității au intrat în forță minerii...	Prezentând teza în fața Comisiei de Licență...
DETALII	În liniștea ce se lăsase se auzea ropotul ploii...	Era o dimineață rece și mirosea a fum...	Am simțit cum îmi tremură mâinile...

Dintr-o perspectivă istorică, informațiile despre trecutul grupului etnic sau națiunii din care face parte o anumită persoană, pot fi analizate în calitate de percepții “naive” ale istoriei sau referitoare la modul în care istoria unei națiuni este reflectată în mintea oamenilor obișnuiți, în reprezentările “simțului comun”. Din această perspectivă, discuția despre “adevăr” sau “eroare” în descrierea istorică se va realiza nu pe conținuturile memoriilor individuale, ci pe analiza cauzelor sau surselor care au dus la formarea, la nivelul conștiinței individuale, a unui asemenea mod de a percepe istoria. Mai mult, memoria despre istoria națională sau colectivă poate fi “manipulată” astfel încât aceasta să servească unor interese politice. În trecut ca și în prezent s-a făcut apel la istorie pentru a argumenta sau justifica anumite atitudini, decizii sau acte politice, existând o strânsă legătură între memoria faptelor sociale și istorice, conflictul social și atitudinea politică.

3. Memorie socială și memorie istorică

În ultimii ani a renăscut interesul cercetătorilor pentru analiza memoriei sociale și a memoriei istorice. Pentru spațiul european, cercetarea memoriei sociale sau istorice reprezintă o miză importantă în contextul eforturilor de construire a unei noi realități geopolitice: *Uniunea Europeană*. Încercarea de a elimina granițele fizice, economice și administrative dintre state care au o istorie proprie, uneori conflictuală, de “a uni” țări având culturi diferite și nivele de dezvoltare economică diferite, presupune a anticipa

posibile probleme legate de contestațiile, frustrările și nostalgiile ce vor apărea în urma acestui proces.

Atitudinea de acceptare sau de contestarea a noilor configurații geopolitice depinde și de argumentele aduse în favoarea sau împotriva acestui proces, iar aceste argumente vor face trimitere la două dimensiuni temporale: a) prezentul – prin sublinierea avantajelor sau dezavantajelor economice, politice și culturale ale aderării la UE; b) trecutul – prin apel la memoria socială și istorică, la sentimentul de apartenență națională și identitară. Inevitabil, grupuri naționaliste vor face referire la “memoria națională”, vor evoca perioade de glorie din istoria națională, vor cere dreptul la independență absolută, în amintirea puterii și independenței de odinioară sau vor constata dreptul de egal al altor națiuni cu care, în mod tradițional, au fost în dispute teritoriale.

Toate acestea fac aderența populației la mișcările naționaliste să poată fi condiționată sau “manipulată” prin apelul la istoria națională, la memoria evenimentelor sociale și istorice care “cer”, “justifică” sau “argumentează” acțiunile de tip naționalist. La un alt nivel de generalitate, în condițiile în care la nivel internațional militanții extremiști recurg la acțiuni imprevizibile și deosebit de periculoase (vezi atentatele din SUA din 11 septembrie 2001 sau cele de la Moscova din octombrie 2002), efortul comunității științifice mondiale trebuie direcționat și spre înțelegerea mecanismelor prin care se formează acest tip de atitudini. Un prim pas în acest sens este înțelegerea proceselor prin care atitudinile sociale sunt ancorate în datele memoriei autobiografice și istorice și identificarea factorilor care condiționează formarea, menținerea și modificarea acestor atitudini, în dependență de datele memoriei. În acest context, cercetarea memoriei sociale, a memoriei istorice, a mecanismelor de funcționare a acestora, analiza interdependențelor dintre conținuturile acestora și atitudinile sociale și politice sunt de o deosebită importanță pentru că, prin controlul sau manipularea acestora, este posibilă declanșarea reacțiilor individuale care pot sta la baza unor mișcări naționaliste sau extremiste, la formarea, întărirea sau modificarea diferitelor atitudini sociale și politice pro sau contra democrației, la formarea unor atitudini de contestare a noilor structuri europene etc.

Într-o altă ordine de idei, istoricii și psihosociologii descriu deseori modul în care trecutul a fost construit sau redefinit în scopul de a servi atitudinilor și nevoilor puterii actuale, în special atunci când este vorba de definirea identității sociale și naționale (D. Paez și colab., 1997, p. 148). În acest sens, nu trebuie să căutăm exemple prea departe în timp sau din alte arii geografice. În România, după ce comuniștii au venit “pe tancurile sovietice”, au început o campanie agresivă de afirmare ca principali luptători împotriva fascismului și asupririi. După “câștigarea” alegerilor și în deceniile ce au urmat, după încercarea de a impune o istorie falsă a românilor (cea scrisă la comandă de Mihai Roller), comuniștii au aplicat o strategie mult mai laborioasă de a impune conștiinței publice alte cadre ale memoriei. Prima etapă a acestei strategii a constat în “ștergerea” reperelor istorice reprezentate de monumente, nume de străzi, muzee și înlocuirea lor cu repere care să ateste existența și continuitatea trecutului comunist. Apoi, prin activitatea propagandistică lansată prin mass-media și manualele școlare, s-au transmis reperele unei istorii care sublinia lupta împotriva asupririi, existența “luptei de clasă” și rolul decisiv al clasei muncitoare în construcția “prezentului luminos” de atunci. Astfel, s-au creat repere, cadre explicite ale memoriei care transmiteau, implicit, anumite valori, cele susținând ideologia comunistă. Aceeași strategie de ștergere a vechilor cadre ale memoriei și de impunere a altora noi s-a aplicat și după evenimentele din 1989, de această dată în numele democrației, al întoarcerii la vechile repere istorice

și în încercarea, deliberată sau nu, de negare a celor 50 de ani de istorie comunistă. În acest context, nu putem nega faptul că prezentarea datelor sau faptelor istorice deseori este influențată indirect de ideologia clasei sociale dominante sau direct de conducerea autocratică a unei națiuni.

L. Ruedenberg-Wright (1996), analizând tradiția ebraică în ansamblu și luând ca exemplu comemorarea publică a Holocaustului, crede că comemorarea unor evenimente publice este *“o expresie a căutării colective a semnificației trecutului, trecut care la rândul lui își creează propriile amintiri”*. Autoarea susține că evenimentele publice sunt *“«locuri ale memoriei», locuri materiale, funcționale și simbolice, care cristalizează și transmit amintirile de la o generație la alta”*. În acord cu alți autori la care face trimitere, ea subliniază că, în religia ebraică, sintagma *“reamintește-ți”* este un imperativ religios care a fost crucial pentru soarta și existența Israelului, ritualurile rabinice ale reamintirii invocând o *“comuniune de generații”*. Formarea și transmiterea amintirilor colective și a datelor istorice în tradiția ebraică se realizează printr-o multitudine și diversitate de modele comemorative, cum ar fi citirea textelor religioase, participarea la servicii de comemorare, realizarea de pelerinaje sau respectarea sărbătorilor.

De cele mai multe ori, evenimentele comemorate sunt alese în funcție de *“politica”* declarată sau ascunsă a societății dominante. Așa cum am mai subliniat, evenimentele alese drept *“cadre sociale ale memoriei”* transmit și valori, explicite sau implicite, asociate acestor cadre și pot duce la legitimarea poziției politice a unui grup sau orientări politice. Uneori are loc o *“luptă”* a comemorărilor în încercarea diferitelor forțe politice de a impune conștiinței publice ideea continuității, tradiției și legitimitatea accesului la putere. O astfel de luptă a avut loc și în România de după cel de al doilea război mondial, între susținătorii regalității și cei ai comunismului; a fost o bătălie scurtă care s-a încheiat prin victoria comuniștilor, sprijiniți decisiv de către forțele sovietice ruse. În același sens, interesantă a fost și lupta purtată în Franța între gruparea politică formată în jurul comuniștilor și cea social-democrată formată în jurul lui Charles de Gaulles, imediat după cel de al doilea război mondial. Fiecare grupare încerca să impună conștiinței publice franceze atât ideea importanței, rolului decisiv jucat de ea în lupta împotriva ocupației naziste, cât și ideea continuității, a moștenirii tradiției revoluționare pe care ea o reprezenta. Imediat după război, moment în care cele două grupări politice erau relativ echilibrate ca forță, fiecare se străduia să ofere conștiinței publice anumite *“cadre sociale ale memoriei”*, prin comemorarea unor anumite evenimente sau momente din istoria Franței. De exemplu, comuniștii invitau populația la comemorarea unor evenimente *“roșii”* – *“Comuna din Paris”*, *“Căderea Bastiliei”*, *“1 Mai”*, încercând astfel să sublinieze rolul decisiv jucat de *“clasa muncitoare”*, de *“forțele populare”* în lupta împotriva asupririi sau a ocupației naziste (subliniind în acest fel continuitatea, moștenirea tradiției și, prin aceasta, legitimitatea accesului la putere). În replică, Charles de Gaulles și susținătorii săi propuneau francezilor două teme: tema *“Franței eterne”* și tema *“războiului de 30 de ani”* (1914-1944), celebrând evenimente naționale: 12 mai – comemorarea eroinei Jeanne d’Arc, 14 iulie – Ziua Drapelelor, 18 iunie – triumful victoriei franceze și gaulliste, 22 august – proclamarea republicii în 1944. Această *“luptă a comemorării”* a fost în cele din urmă pierdută de comuniști, cei care au impus *«cadrele sociale ale memoriei»* pentru Franța zilelor noastre fiind forțele politice grupate în jurul lui Charles de Gaulles. Cele prezentate mai sus și numeroase studii sociologice, istorice și psihosociale argumentează ideea unei pluralități de memorii colective, caracteristice fiecărui grup social în parte. Aceste memorii colective au o importantă funcție identitară, creând o legătură între prezentul și

trecutul grupului social, contribuind la menținere coeziunii membrilor săi. Dar, așa cum observa V. Hass și D. Jodelet (2000), trecutul unui grup nu este neapărat glorios sau valorizant, uneori poate fi destul de dificil de asumat. În aceste situații pot fi puse în joc strategii de reconstrucție a trecutului colectiv pentru de șterge sau transforma un moment penibil sau discutabil din istoria grupului social.

Pentru cele mai multe dintre grupurile etnice, religioase sau lingvistice în conflict, în istoria îndepărtată sau recentă au existat perioade conflictuale marcate de evenimente dramatice care le-au influențat evoluția ulterioară și relațiile dintre ele. Din nevoia de definire a identității sociale și de justificare a atitudinilor și nevoilor actuale, aceste repere ale trecutului istoric sunt evocate și interpretate diferit de membrii grupurilor sociale aflate în conflict. Memoria socială/colectivă a grupurilor aflate în opoziție este unul din elementele care stă la baza formării, menținerii și acutizării conflictelor sociale. Se întâmplă așa pentru că, prin manipularea sau apelul la conținuturile memoriilor colective, este posibilă declanșarea sau blocarea reacțiilor individuale care pot sta la baza polarizării atitudinilor sociale și, prin aceasta, la declanșarea/menținerea sau blocarea unor manifestări naționaliste sau extremiste.

Evenimentele socio-politice extrem de stresante (războaie, dezastre politice, crize economice, perioade de represiune) sunt percepute ca fiind evenimente traumatice cu un impact afectiv puternic asupra indivizilor și colectivităților. Conținuturile memoriei despre aceste evenimente sunt supuse unui proces social de asimilare și reconstrucție. O întrebare importantă pe care o pune D. Paez și colaboratorii săi (1997) este cum grupurile sociale (etnice, religioase sau politice) își reamintesc, uită sau redefinesc anumite date extrem de negative despre evenimente ale trecutului. Ca o continuare a interogațiilor de mai sus, ne întrebăm cum sunt descrise cele mai importante evenimente istorice de către oamenii obișnuiți, în România. Acesta după ce societatea românească a trecut de la un regim dictatorial de tip comunist, în care adevărul istoric a fost în mod serios manipulat, la una democratică, care nu și-a găsit pe deplin valorile, direcția și identitatea istorică.

În acest cadru general, putem identifica un punct de întâlnire între memoria istorică și memoria personală, o temă de cercetare care poate fi interesantă pentru ambele discipline: modul în care sunt definite și evaluate cele mai importante evenimente din istoria României, așa cum sunt ele evaluate din perspectiva "simțul comun", a românului obișnuit.

4. Evenimente sociale și evenimente istorice

Datele acestui studiu empiric au fost colectate și interpretate ținând cont de delimitarea conceptuală dintre datele memoriei sociale și datele memoriei istorice, așa cum se manifestă ea la nivel individual, prezentată în secțiunea 2 (*Informații istorice, sociale și autobiografice în memoria individuală*).

4.1. Metodologia cercetării

Lotul investigat

Cercetarea a vizat analiza răspunsurilor de la 873 subiecți, cu o medie de vârstă de 31,6 ani (SD # 14,42; minimum 11 ani, maximum 80 de ani) din care 408 subiecți de sex feminin (46,7%) și 465 subiecți de sex masculin (53,3%).

Culegerea datelor s-a realizat într-un mod aleatoriu, studenții de la facultățile de Psihologie, Matematică și Fizică fiind cei care au căutat în mediul lor persoane de vârstă

diferită pentru a răspunde la acest chestionar (vecini, prieteni, cunoscuți). Doar pentru 286 subiecți avem înregistrate și datele legate de studiile finalizate, analiza comparativă pe nivel de studii realizându-se numai pentru acest lot restrâns format din 8,7% persoane cu studii gimnaziale, 55,2% persoane studii liceale, 36,0% persoane studii universitare (media de vârstă 33 de ani; SD # 13,00; 49% feminin, 51% masculin).

Instrument și măsurare

Pentru a analiza modul cum percep românii evenimentele sociale și istorice, am construit un chestionar, format din întrebări deschise, prin care solicitam subiecților să listeze cele mai importante evenimente/momente naționale:

- ✓ din existența României
- ✓ ale ultimilor 100 de ani (începând cu anul 1901)
- ✓ ale ultimilor 10 ani (începând cu anul 1990).

După culegerea acestor date, trei grupe independente de experți (formate din câte doi studenți de la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației) au preluat câte 120 de chestionare și au extras o listă cu evenimentele citate de către subiecții investigați (analiză de conținut pe bază de frecvențe). Din compararea listelor extrase de către cele trei grupe de experți pentru fiecare întrebare, s-a constatat că în jur de 15 dintre evenimentele din fiecare listă coincid atât ca formulare cât și ca ierarhie (pe primele locuri pe listă, pe baza frecvenței de citare). Pentru fiecare item (întrebare în parte) am reținut doar evenimentele cu frecvența cea mai mare, evenimente care, în același timp, s-au regăsit în listele comparate. Aceste evenimente au fost codificate, dându-li-se o formulare standard. Evenimentele care nu au fost reținute, datorită frecvenței foarte reduse și a apariției lor sporadice au fost codificate la categoria “alte sociale”, “alte politice”, “alte culturale”, “alte diverse”.

Evenimentele astfel codificate într-o formulare standard au fost introduse într-o bază de date, analiza datelor realizându-se în funcție de frecvența de numire a diferitelor tipuri de evenimente.

4.2. Rezultate

În acord cu modelul prezentat în partea teoretică, evenimentele listate în cadrul primei categorii aparțin în mod cert evenimentelor de tip istoric.

În percepția și conștiința românilor, cele mai importante evenimente din existența României au fost percepute ca fiind “Unirea de la 1918” (30%), “Războiul de independență - 1977” (14%), “Unirea principatelor sub “A. I. Cuza”(12%)”, “Unirea sub M. Viteazul” – 1600 (9%) și “Cucerirea romană” (7%). Abia pe locul patru ca importanță este citată “Revoluția din decembrie 1989” (9%), eveniment despre care credem că are încă o valență de eveniment social și care tinde spre o valență de eveniment istoric.

Analiza comparativă pe vârstă (chi square tests, $p < .009$; Std residual > 1.0) ne arată că subiecții de peste 32 de ani evocă cu o frecvență mai mare evenimentele “Unirea principatelor sub “A. I. Cuza”, “Al doilea Război Mondial” și “Începutul monarhiei”, comparativ cu cei de vârstă de sub 32 de ani. La aceștia din urmă apar cu o frecvență semnificativ mai mare evenimentele “Unirea din 1600” și “Domnia lui Ștefan cel Mare”. Comparațiile între sexe în ceea ce privește evocarea celor mai importante evenimente/momente din istoria României nu scot în evidență diferențe semnificative.

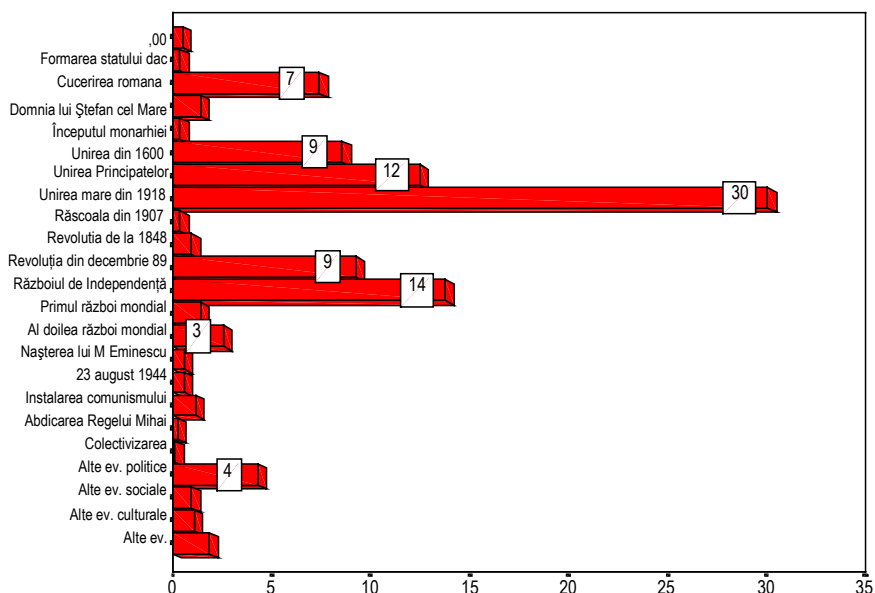

Figura 2. Cel mai important eveniment din istoria României

Fiind solicitat cel mai important eveniment al ultimilor 100 de ani ai României, evenimentele din ultimul deceniu (după 1901), care au apărut în ierarhia anterioară, se mențin pe primele locuri – “Unirea de la 1918” (33%), “Revoluția din decembrie 1989” (22%) la care se adaugă “Al doilea Război Mondial” (16%), “Instalarea Comunismului în România” (4%) și “Primul război Mondial” (3%).

Pentru cel mai important eveniment/moment din ultimii 10 ani, deși solicitam explicit evenimente sau momente de după 1990, participanții la cercetare au evocat în primul rând revoluția din decembrie 1989.

Ignorând această variabilă și pe cea “Alte politice” care cumulează un număr foarte mare de alte evenimente citate, pe primele locuri ca frecvență sunt plasate (în ordinea descrescătoare a frecvenței de evocare): “Alegerile din 1996” (10%), “Alegerile din 2000” (9%), “Mineriadele” (7%), “Alegerile din 1992” (5%), “Vizita Papei în România” (4%), “Succesele echipei de fotbal a României” (3,4%), “Aprobarea Constituției” (3,2%), “Reforma economică /privatizarea” (2,7%).

Analiza acestor răspunsuri în funcție de vârstă indică faptul că subiecții tineri (sub 32 de ani) au exemplificat cu o frecvență semnificativ mai mare (chi square tests, $p < .001$; Std residual > 1.0) evenimentele “Vizita Papei”, “Eclipsa de soare”, “Succesele echipei de fotbal a României” și cu o frecvență semnificativ mai mică evenimentele “Reforma /împroprietărea în agricultură” și “Alegerile din 1996”, comparativ cu subiecții de peste 32 de ani.

Singurele diferențe semnificative între răspunsurile oferite de lotul feminin și de cel masculin la aceste item se referă la faptul că bărbații evocă cu o frecvență semnificativ mai mare evenimentul “Succese ale echipei de fotbal a României/Gh. Hagi”, în timp ce fetele citează cu o frecvență ceva mai mare “revoluția din Decembrie 1989” (chi square tests, $p < .029$; Std residual > 1.0).

Analiza comparativă a răspunsurilor pe cele trei nivele de studii (gimnazial, liceal și universitar) au pus în evidență diferențe semnificative statistic (chi square tests, $p < .001$; Std residual > 1.0), între cele trei loturi:

- subiecții cu studii gimnaziale evocă cu o mai mare frecvență evenimentele “Reforma în învățământ”, “Reforma în economie /privatizarea” și “Eclipsa de soare”;
- subiecții cu studii liceale se referă mai mult la evenimentele “Vizita Papei”, “Vizita lui Bill Clinton”;
- subiecții cu studii universitare propun cu o mai mare frecvență evenimentele “Revoluția din decembrie 1989” și “Alegerile din 1996”.

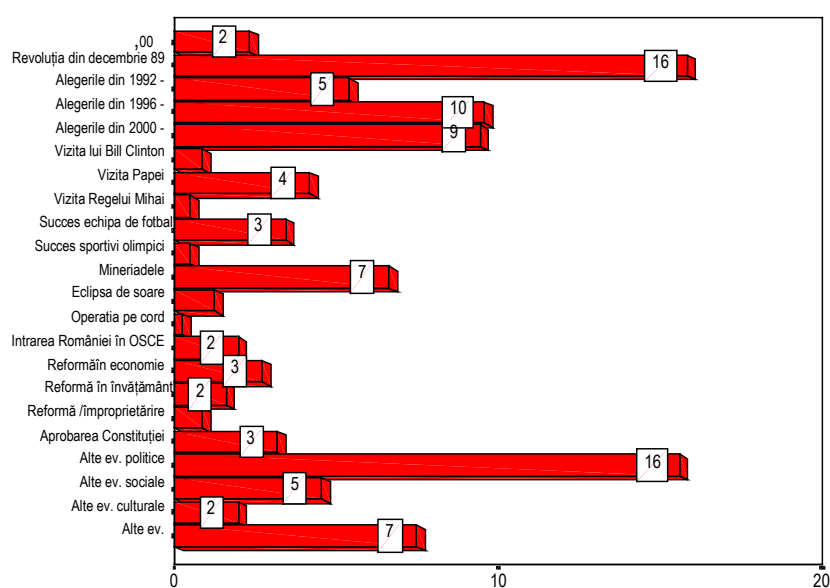

Figura 3. Cel mai important eveniment al ultimilor 10 ani ai României

4.3. Personalități sociale și istorice

O altă întrebare care ne-o punem se referă la memoria personalităților publice. Nu este o noutate afirmația că o parte din istoria României a fost re-crisă de regimul comunist pentru a fi în acord cu ideologia comunistă sau pentru a o justifica. Cel mai mult afectate au fost datele referitoare la istoria relativ recentă a României: perioada interbelică și perioada de după cel de al doilea Război mondial. Sub presiunea ideologicului și a culturii saturate ideologic, în ultimii 50 de ani s-a transmis invariabil ideea că personalitățile politice ale perioadei interbelice au fost reprezentanții unei clase exploatoare, au fost persoane corupte, persoane care a trădat interesele României și poporul român.

În ediția din noiembrie 1999 a Barometrului de Opinie Publică⁴ au fost introduse două întrebări ale căror răspunsuri au trezit reacții vehemente ale unei părți a puterii

⁴ „Barometrul de Opinie Publică” (BOP) reprezintă o suită de sondaje periodice (bianuale) inițiate și finanțate de Fundația pentru o Societate Deschisă, începând cu 1994 până în prezent. Sondajele sunt realizate

aflute pe eșichierul politic. Prima întrebare a fost formulată astfel “Care dintre conducătorii (liderii) politici ai României, din ultima sută de ani, a făcut cel mai mult bine acestei țări?” (o singură alegere dintr-o listă formată din 14 lideri politici ai României din ultimul secol). Cea de a doua întrebare a fost formulată ca o continuare “Dar cel mai mare rău?” Iată răspunsurile populației investigate (2019 subiecți).

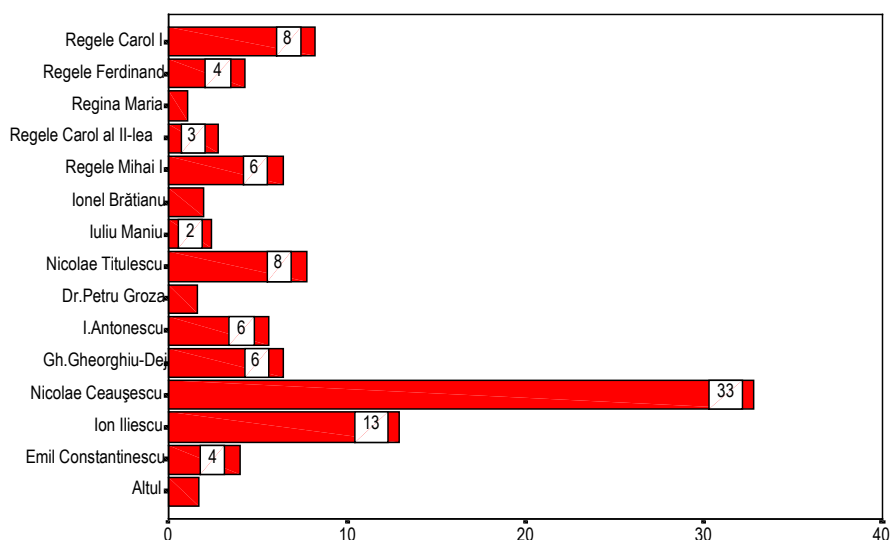

Figura 4. Conducători din ultima sută de ani, care au făcut cel mai mult bine României

Pentru prima întrebare, la care au răspuns doar 66,8% dintre subiecți, personalitățile care au fost citate cel mai frecvent au fost (în ordine descrescătoare): Nicolae Ceaușescu (32,8%), Ion Iliescu (12,9%), Regele Carol I. (8,2%), Nicolae Titulescu (7,7%), Regele Mihai (6,4%), Gh. Gheorghiu-Dej (6,4%), Ion Antonescu (5,6%).

Analiza comparativă a răspunsurilor date pe diferite categorii de respondenți la prima întrebare ne relevă aspecte interesante.

De exemplu, comparând răspunsurilor subiecților care se autoevaluează pe scala sărăcie-bogație, am identificat diferențe semnificative statistice ($p < .05$). Subiecții care s-au autoevaluat mai săraci au numit mult mai frecvent personalități ca Petru Groza, Gh. Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu, comparativ cu cei care s-au autoevaluat ca fiind mai înstăriți. Aceștia din urmă au evocat mult mai frecvent nume ca Iuliu Maniu, Ionel Brătianu sau Emil Constantinescu. Luând drept criteriu de comparație o altă variabilă – frecvența cititului (“Cât de des citești cărți?” 1 – deloc, 2 – o dată pe lună sau mai rar, 3 – de câteva ori pe lună, 4 – de câteva ori pe săptămână, 5 – aproape zilnic), există

în România pe eșantioane reprezentative și vizează diferite aspecte ale vieții sociale. Autorul articolului este membru în juriul Barometrul de Opinie Publică, juriu care stabilește tematica generală, construiește chestionarul, stabilește metoda de alegere a eșantionului și realizează o prima analiză a datelor. *Accesul la datele BOP* este liber și gratuit pentru toți cei interesați. Bazele de date, caietele cu rezultate și chestionarele pot fi consultate la adresa www.osf.ro.

diferențe semnificative ($p \# .000$) între cei care citesc frecvent și cei care citesc puțin sau deloc. Cei care declară că citesc frecvent citează ca personalități ce au făcut mult bine României nume ca Nicolae Titulescu, Regele Ferdinand, Regele Carol I., în timp ce aceia care recunosc că citesc cărți mai rar citează mult mai frecvent nume ca Ion Iliescu, Nicolae Ceaușescu sau Gh. Gheorghiu-Dej.

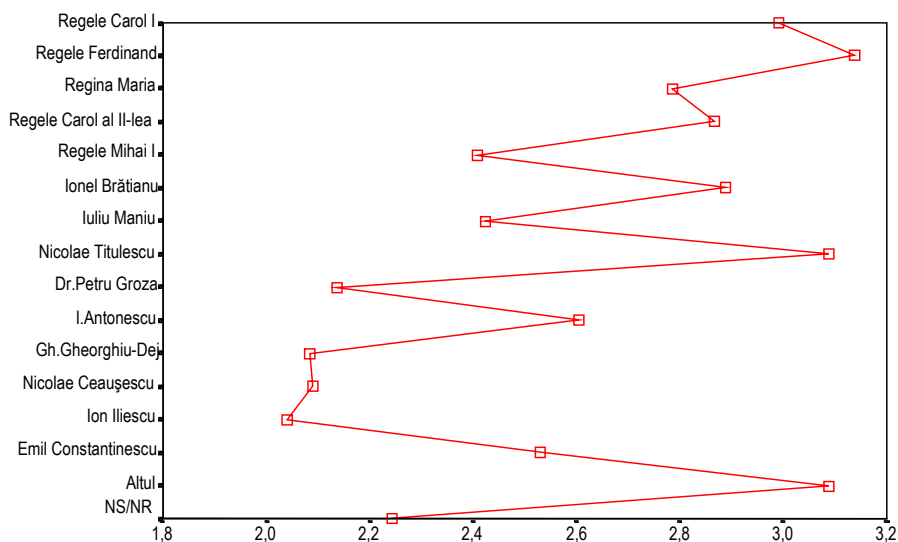

Figura 5. Ierarhii comparative în funcție de variabila «frecvența cititului»

Raportându-ne la un alt criteriu “încrederea în evrei” (“Câtă încredere aveți în evrei? 1 – foarte puțină/deloc, 2 – puțină, 3 – multă, 4 – foarte multă”) întâlnim din nou diferențe semnificative. De data aceasta, cei care, în medie, au mai puțină încredere în evrei, propun ca personalități care au făcut mult bine României pe Nicolae Ceaușescu, Ion Antonescu și Ion Iliescu, în timp ce cei care au mai multă încredere în evrei, propun personalități ca Regele Ferdinand, Regele Carol I sau Nicolae Titulescu (diferențe semnificative statistic la un $p \# .000$).

Răspunsurile la a doua întrebare (60,1% dintre subiecți au dat răspunsuri valide) s-au polarizat mult mai clar: 36,8% din cei care au răspuns la această întrebare au numit pe Nicolae Ceaușescu, 31,3% pe Emil Constantinescu, 11,1% pe Ion Iliescu, 4,8% pe Regele Mihai, iar 4,7% pe Gh. Gheorghiu-Dej.

Există diferențe semnificative statistic ($p \# .000$) între cei care îl numesc pe Emil Constantinescu drept conducător politic care a făcut rău României și cei care îl numesc predominant pe Nicolae Ceaușescu în sensul că primii se autoevaluează ca fiind mai săraci, recunosc că au mai puțină încredere în evrei și că citesc mai rar sau deloc cărți, comparativ cu cei din urmă.

În general, românii care au declarat ca citesc mai frecvent cărți sau se declară mai puțin săraci, au declarat mai frecvent ca personalități negative pe Petru Groza, Ion Antonescu, Gh. Gheorghiu-Dej sau Ceaușescu în timp ce cei care recunosc ca citesc mai

rar sau deloc sau se consideră săraci, l-au numit cu o frecvență mai mare pe Emil Constantinescu.

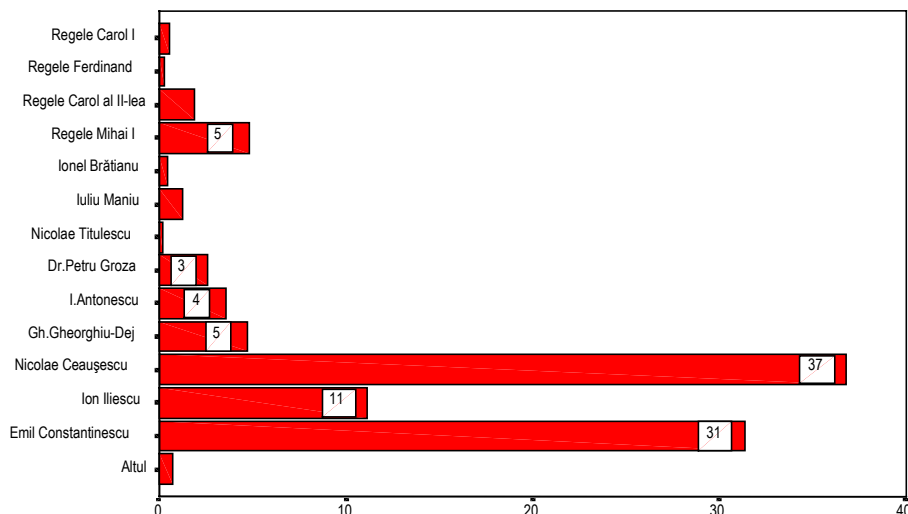

Figura 6. Care dintre conducătorii politici ai României a făcut cel mai mare rău?

5. În loc de concluzii

În conformitate cu modelul memoriei explicite avansat de noi, cele mai importante evenimente din existența României, evocate de către subiecții investigați, aparțin *memoriei istorice*. Pentru aceste date nu sunt necesare prea multe comentarii; opinia românilor cu privire la cele mai importante evenimente istorice este clară, fiind centrată în special pe evenimentele “unificatoare”, această orientare fiind probabil dată și de istoria oficială transmisă în ultimii 50 de ani. În acest sens, ne putem întreba care ar fi fost ierarhiile obținute la această întrebare dacă românii nu ar fi “beneficiat” de 50 de ani de comunism.

Cerând subiecților să evoce cele mai importante evenimente ale ultimilor 10 ani ai României am surprins o parte dintre cele mai importante repere ale *memoriei sociale*: amintiri despre evenimente la care acești subiecți au fost martori direcți sau indirecti. Sunt patru tipuri de evenimente care apar foarte frecvent în acest *screening* al celor mai importante momente al ultimilor 10 ani: 1) evenimente “politice/alegeri” (alegerile din 1992, 1996, 2000), evenimente “culturale” (“Vizita Papei”, “Vizita lui Bill Clinton”, “Succesele echipei de fotbal”; “Eclipsa de soare” etc.), evenimente “reformă democratică” (“Aprobarea constituției”, “Reforma în învățământ”, “Reforma în economie”, “Intrarea României în OSCE”), evenimente “mișcări sociale” (“Mineriadele”). Dacă estimăm că la nivel național vom obține rezultate similare (cu variații interregionale și pe diferite categorii socio-demografice), putem să afirmăm că acestea sunt principalele categorii de evenimente sociale citate de către subiecții români.

Ca o continuare firească a acestui prin studiu în una din cercetările pe care le finalizăm în momentul redactării acestui articol, luăm spre analiză cele trei dintre evenimente tipice descrise frecvent de lotul investigat anterior: “Alegerile prezidențiale

din 2000”, “Ultima Mineriadă” și “Vizita Papei”. Am fost interesați să aflăm care sunt variabilele cognitive, afective sau valorice, atât personale cât și colective, legate de aceste evenimente prototipice ale vieții sociale actuale. Aceste date ne vor permite analiza relațiilor complexe existente între evenimentul în sine, contextul socio-politic al evenimentului, caracteristicile indivizilor care asimilează informațiile despre eveniment și contextul istoric la care aceștia fac trimitere. Astfel vom putea identifica o parte din factorii care condiționează marcarea unui eveniment ca fiind semnificativ în conștiința colectivă și, prin acesta, o parte din factorii care participă la semnificarea unui eveniment ca având o valoare istorică în conștiința colectivă.

Astfel credem că vom participa la efortul de a realiza următorul pas în studierea memoriei sociale și a celei istorice, așa cum este ea reprezentată la nivel individual și anume acela de a trece de la interpretările strict cognitiviste (în termeni de procesare a informației) sau strict psihosociale (cele “prizoniere” paradigmei lui Halbwachs), la o abordare integrată, ținând cont atât de contextul social și de cel istoric în analiza și interpretarea realității sociale.

BIBLIOGRAFIE

- Brown, N. R., Shevell, S. K., Rips, L. J., 1986, *Public memories and their personal context*, în *Autobiographical memory*, Duke University, Cambridge University Press.
- Chelcea, S., 1996, *Memoria socială – organizarea și reorganizarea ei*, în *Psihologie socială*, Adrian Neculau (coord.), Iași, Polirom.
- Chelcea, S., 1998, *Memorie și identitate, constructe sociale*, în *Memorie socială și identitate națională*, S. Chelcea (coord.), București, Editura INI.
- Constantin, T., 2003, *Memoria socială* (coautor), în *Manual de Psihologie socială*, Adrian Neculau (coord.), Iași, Polirom, p. 308-325.
- Constantin, T., 2002, *Memoria amintirilor sociale marcante: fuga lui Ceaușescu*, (coautor), în *Anatomia societății posttotalitare* (coord. Mihai Șleahțișchi), Editura Tehnica-Info, Chișinău, p. 101-139.
- Constantin, T., 2001, *Amintirile marcante versus amintirile comune: o nouă viziune taxonomică*, în “Revista de Psihologie Socială”, nr. 8, Iași, Polirom, p. 12-37.
- Constantin, T., 2001, *Memoria socială: cadru de definire și modele de analiză*, în “Revista de Psihologie Socială”, nr. 7, Iași, Polirom, p. 137-157.
- Hass, V. Jodelet D., 1999, *Pensée et mémoire sociale*, în *Psychologie sociale*, J.P. Pétard (coord), Bréal, Paris.
- Hass, V. Jodelet D., 2000, *La mémoire, ses aspects sociaux et collectifs* în *Psychologie sociale*, Roussiau N. (coord.), Ed In press, France.
- Halbwachs, M., 1994, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, Ed. Albin Michel.
- Neculau, A., 1999, *Memorie colectivă și uitare*, în “Psihologia Socială”, Iași, Polirom.
- Neculau, A., 2000, *Controlul contextului și manipularea reprezentărilor sociale*, în “Psihologie socială”.
- Neculau, A., 2000, *Memoria pierdută: eseuri de psihosociologia schimbării*, Iași, Polirom.
- Neculau, A., 2001, *Cum se construiește azi memoria socială*, în “Psihologie socială”, 7.
- Namer, G., 1987, *Mémoire et société*, Paris, Meridiens Klincksieck..
- Pannebaker, J. W., și Banasik, B. L., 1997, *On the Creation and Maintenance of Collective Memories: History as Social Psychology*, în *Collective Memory of Political Events*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, SUA.
- Paez D. și colab., 1997, *Social Processes and Collective Memory: A Cross-Cultural Approach to Remembering Political Event*, în *Collective Memory of Political Events*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, SUA.
- Ross, B. M., 1991, *Remembering the personal past; descriptions of autobiographical memory*, Oxford University Press.
- Ruedenberg-Wright, L., 1996, *Forty years of rehearsal.*, în *Civic ceremony as a field for memory and social identity*, Ben Gurion University of the Negev.
- Rubin, D. C., 1999, *Remembering our past. Studies in autobiographical memory*, UK: Cambridge University Press.
- Stănculescu, Irina, 1999, *Schimbarea reperelor memoriei colective*, în “Revista de Psihologie Socială”, nr. 4, Iași, Polirom.
- Tulving, E., 1972, *Episodic and semantic memory*, în *Organization of Memory*, New York, Academic Press.